

1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə keçmiş sovet ordusunun hərbi hissələri və ağır zirehli texnikası heç bir xəbərdarlıq edilmədən Bakı və Sumqayıt şəhərlərinə, habelə ölkəmizin digər yaşayış məntəqələrinə yeridildi, öz hüquqlarının və torpaqlarının müdafiəsinə qalxan çoxmillətli xalqımıza divan tutuldu. Qanlı faciədən 30 il ötsə də, o gecə baş verən dəhşətlər indiyədək insanların yaddaşından silinməyib. O gecənin acı xatirəsi, kədərli təəssüratları indiyədək ürekləri göynədir, qəddarlıqlar, vəhşiliklər göz önündən çəkilmir.

Heç zaman unudulmayacaq həmin qətləmlə, insanlığa qarşı törədilən qətlə cinayətlə bağlı əvvəlcə bir məqamı xatırlatmaq istədim. Belə ki, 1990-cı il yanvarın 19-da günortadan sonra Sumqayıtın ictimaiyyət nümayəndələrini, idarə və müəssisə rəhbərlərini şəhər partiya komitəsinin akt zalına topladı. Amma heç kim bura nə üçün dəvət edildiyini bilmirdi. Düzdür, şəhərdə böhranlı vəziyyət hökm sürürdü, 1988-ci ilin fevralında baş verən məlum hadisənin, necə deyirlər, havası hələ təmizlənməmişdi və bir neçə saatdan sonra dəhşətli faciənin yaşanacağını da bir kimsə belə təsəvvürünə gətirmirdi. Birdən mikrofonda kiminsə səsi eşidildi:

– Bir azdan mühüm xəbər verəcəm...

Bu sözlər axşama kimi 25-30 dəqiqədən bir təkrarlansa da, hələ ki, “mühüm xəbər” barədə məlumat yox idi... Qaranlıq düşəndə qapılar bağlandı, adamlar çölə buraxılmadı. Şəhərdə nələrin baş verdiyi də bilinmirdi. Amma təxmin edirik ki, Bakıya gediş-gəliş məhdudlaşdı... Zalda əyləşənlərdə narahatlıq getdikcə artırdı. Gecə saat ikidə qəfildən qapılar açıldı. Hamı zalı tərk edib rahat nəfəs dərdi. Silahlı, dubinkalı rus əsgərləri sıra ilə pilləkənləri qalxıb 4-cü mərtəbədə bənd aldılar. Heç kimin tanımadığı bir nəfər qapının önündəki stolun üstünə bir top qara parça gətirib qoydu. Ancaq bundan sonra “mühüm xəbər”in nədən ibarət olduğu barədə aydın təsəvvür yarandı...

Bu məqamda Qanlı Yanvar faciəsinə gətirib çıxaran yola da qısa nəzər salmaq istədim. Belə ki, 1985-ci ildə keçmiş SSRİ rəhbərliyinə gələn M.Qorbaçovun Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini müxtəlif vasitələrlə Azərbaycan SSR-nin nəzarətindən çıxarmaq və Ermənistan SSR-nin tərkibinə qatmaq, ulu öndərimiz Heydər Əliyevə qarşı böhtan kampaniyasına başlamaqla onu xalqın gözündən salmaq siyasəti və bu siyasəti Azərbaycan Kommunist Partiyasının birinci katibi Ə.Vəzirovun xüsusi canfəşanlıqla həyata keçirməsi Azərbaycanda 1988-ci ildə milli-azadlıq hərəkatının başlanmasına güclü təkan verdi. Bu siyasət, qeyd etdiyim kimi, 1990-cı il 20 yanvar faciəsinə gətirib çıxartdı. 1990-cı il

yanvarın 19-da SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyəti yanvarın 20-də saat 00-dan “Bakı şəhərində fəvqəladə vəziyyət tətbiq edilməsi haqqında” fərman verdi. Xalqı qəfildən yaxalamaq, ona divan tutmaq, qırqın törətmək üçün qoşunlardan istifadə ediləcəyi, ən başlıcası

isə fəvqəladə vəziyyətin elan olunacağı vaxt gizli saxlandı. Xalqın məlumatı olmasın deyər yanvarın 19-da saat 19.27-də Azərbaycan Televiziyasının enerji bloku partladılaraq sıradan çıxarıldı. Fəvqəladə vəziyyətin yanvarın 20-də, saat 00-dan başlanmasına göstəriş verildiyinə baxmayaraq, qoşun hissələri yanvarın 19-da saat 21-dən ilk olaraq Türkan-Qala tərəfdən şəhərə yeridildi...

Mən törədilən vəhşiliklərin acı nəticələrini Sumqayıtdan Bakıya

20 YANVAR istiqlal mübarizəsinin yeni mərhələyə keçməsinə təkan verdi

gəldiyim gün, yəni yanvarın 20-də gözlərimlə gördüm. Müşahidələrimdən hədsiz dərəcədə sarsılmışdım. Özümə yer tapa bilmirdim. Sovet ordusunun silahlı vəhşiləri, cəlladları xalqımızın igidlərini, günahsız insanların qanlarına qəltan etmişdilər. Adamları tankların tırtılları altında əzərək tanınmaz hala salmışdılar.

...Qanın yerdə qalmaz, igid qardaşım, Qəbrin nurla dolsun, ağbircək ana! Mənim şəhid bacım, şəhid qardaşım, Siz vüqar oldunuz Azərbaycana!..

1990-cı ilin yanvarın 19-dan 20-nə keçən o dəhşətli gecədən sonra da xalqımıza tutulan divan davam etdi. Bakıya soxulan sovet qoşunlarının bir hissəsi Sumqayıtda heç nədən çəkinmədən insanlara yumruqla, təpiklə, dubinka ilə işgəncə verirdilər. Azər Babayev adlı gənc elə döyülmüşdü ki, 15 yaşında ömürlük əlil oldu. H.Z.Tağıyev qəsəbəsinin sakini Şakir Ağakışiyev çilingər işlədiyi Sumqayıt qaz istismar idarəsindən evə qayıdarkən yolda sovet əsgərləri tərəfindən güllələndi. Həmin qəsəbədə yaşayan, Bakı sərnışındaşıma idarəsində sürücü işləyən Elçin Baxşəliyev də faciənin qurbanı oldu.

1990-cı ilin 20 yanvar qırğımından sonra sovet ordusunun qaniçən dəstələri tərəfindən Bakı-Sumqayıt yolunda daha bir dəhşətli cinayət törədildi – zirehli tank Azərbaycanın 5 nəfər kimyaçı aliminin əyləşdiyi “Jiquli” markalı maşının üzərindən keçdi. Bu vəhşilik günahsız elm adamlarının üçünü – Svetlana Məmmədova, İsmayıl Mursaquluyev və İbrahim İbrahimovun faciəli ölümü, iki nəfərin isə ağır yaralanması ilə nəticələndi.

Əsgərlər o günlərdə Sumqayıtda, ətraf qəsəbələrdə qətləmlər törətməklə bərabər, özbaşınalıq edir, mağazaları, evləri yağmalayırdılar.

M.Qorbaçovun göstərişi ilə Bakıya gələn qoşun hissələri insanlara silah qaldırmaqla, cinayət törətməklə arzu-larına, qarşılarına qoyduqları məqsədə nail ola, Azərbaycan xalqının iradəsini, milli azadlıq əzmini qıra bilmədi. SSRİ rəhbərinin bu cinayət əməli bəşəriyyətə, insanlığa qarşı həyata keçirilən ən dəhşətli, ən amansız, bütün hüquqi-demokratik prinsiplərə zidd olan vəhşilik tarix səhifəsinə yazıldı.

Yeri gəlmişkən, burada bir məqamı da xatırlatmaq istədim. O vaxt xalq başsız qalmışdı, vahimə içində idi. Məhz belə bir ağır şəraitdə ulu öndər Heydər Əliyev Moskvanın Azərbaycan xalqına qarşı həyata keçirdiyi imperiya siyasətinə öz etiraz səsini qaldırdı. Ümummilli lider yanvarın 21-də öz ailə üzvləri ilə birlikdə Azərbaycan SSR-in

Moskvadakı Daimi Nümayəndəliyinə gələrək burada təşkil olunan, 6 minədək adamın qatıldığı izdihamlı yığıncaqda çıxış etdi, bu ağır günlərdə yaralı, heç yerdən kömək almayan doğma xalqı ilə birgə olduğunu bildirdi.

Ümummilli lider çıxışında və verdiyi müsahibələrdə 20 Yanvar faciəsinə siyasi qiymət verdi, əliyalın xalqın qırılmasını hüquqa, demokratiyaya, humanizmə zidd, mərkəzin və respublika rəhbərlərinin günahı üzündən yol verilən kobud siyasi səhv kimi ifşa etdi: “Dağlıq Qarabağ hadisələrinin ilkin mərhələsində ölkənin ali partiya siyasi rəhbərliyi tərəfindən vaxtında zəruri tədbirlər görülsə idi, gərginlik indiki hala çatmaz, tərəflər itkilərə məruz qalmaz, başlıcası isə 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə çoxlu insan qırğını ilə nəticələnən hərbi müdaxilə üçün zəmin yaranmazdı”.

Dahi şəxsiyyət daha sonra bildirdi ki, Ə.Vəzirov “bu yüksək vəzifədə olduğu müddətdə... Azərbaycanda vəziyyəti sabitləşdirmək üçün heç nə etməmişdir. Əksinə, səhv addımları, yaramaz iş üslubu, yanlış siyasi manevrləri ilə xalqla öz arasında uçurum yaratmışdır”.

Ümummilli liderimiz qorxmadan, özü və ailəsi üçün yaranan real təhlükə ilə hesablaşmadan imperiya rəhbərlərini “qatillər” adlandırdı, Azərbaycan xalqına verdiyi başsağlığında onu bu ağır gündə həmrəyliyə və birliyə çağırırdı.

Ümummilli lider Heydər Əliyev xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra 20 Yanvar hadisələrini siyasi-hüquqi baxımdan qiymətləndirmək istiqamətində ciddi addımlar atdı. “20 Yanvar faciəsinin 4-cü ildönümünün keçirilməsi haqqında” dahi öndərin 5 yanvar 1994-cü il tarixli fərmanı ilə Milli Məclisə 20 Yanvar hadisələrinə tam siyasi-hüquqi qiymət verilməsi tövsiyə olundu. Milli Məclisdə müzakirələrin yekunu olaraq, 1994-cü il martın 29-da “1990-cı il yanvarın 20-də Bakıda törədilmiş faciəli hadisələr haqqında” qərar qəbul edildi. Həmin qərarla 1990-cı ilin qanlı 20 Yanvar faciəsinə dövlət səviyyəsində tam siyasi-hüquqi qiymət verildi...

Əvəz MAHMUD LƏLƏDAĞ,
Sumqayıt Dövlət
Universitetinin müəllimi